

FERENCZ GÁBOR

ÉRTELMEZÉSI KERETEK A TÁRSADALMI MOZGALMAK VIZSGÁLATÁBAN*

Összefoglalás: Az utóbbi évtizedekben a társadalmi mozgalmak kutatói nagyobb figyelmet fordítottak a mozgalmak értelmező gyakorlatára. Ennek a legfőbb oka, hogy sem az egyének attribútumaiból, sem pedig a társadalmi és politikai struktúrából kiinduló megközelítések nem írták le kellőképp a kollektív cselekvés folyamatát. A kollektív cselekvés értelmezési kereteinek elemzése az egyének és a mozgalom kapcsolatát vizsgálja, azokat a kommunikációs technikákat helyezi középpontba, amelyek a mozgósítás kimeneteléért felelősek. A keretek akkor keltenek rezonanciát, amikor a tartalmuk (diagnózis, prognózis, motiváció), valamint a potenciális támogatók vélekedései és értékei azonos frekvencián rezdülnek.

Kulcsszavak: a kollektív cselekvés értelmezési keretei, szociális konstruktivizmus, társadalmi mozgalmak.

Abstract: In recent decades scholars of social movements have paid more attention to interpretative practice of movements. Approaches which starting points are individual characteristics or social and political structure do not describe sufficiently the process of collective action. Frame analysis used to examine the relationship between individuals and movements, with focus on communication techniques, which are responsible for mobilization. Frames could create resonance, when their content (diagnosis, prognosis, motivation) and potential adherents' beliefs and values are on the same frequency.

Keywords: collective action frames, social constructivism, social movements.

Bevezetés

Hogyan próbálják az emberek megérteni a körülöttük zajló eseményeket, a világot, benne saját magukat? Egy mozgalom résztvevőiként hogyan próbálnak meggyőzni másokat az igazukról? Milyen módokon próbálják fenntartani az aktivisták elkötelezettségét? Miért mozgat egyik tiltakozás tömegeket, míg a másik teljesen visszhang nélkül marad? Milyen kölcsönhatás létezik a külső keretfeltétek és a mozgalom üzenetei között? Hogyan próbálják ezeket a feltételeket a különböző szereplők a maguk előnyére használni?

Az erőforrások mozgósításának elméletei szerint a szelektív ösztönzők és a racionális elvárások (a költség és a haszon aránya) magyarázzák, hogy egy egyén miért vesz részt egy tiltakozásban és miért áldozza az erőforrásait egy ügyre, amelynek nem csak ő a haszonélvezője. *A társadalmi mozgalom* ebben az olvasatban a racionális politikai cselekvés egy formája. De hol van az a pont, amikor még ésszerűnek tűnik kivonulni az utcára, hogy emberek kollektíven követeljék valamilyen „érdek” érvényre jutását? *A kollektív cselekvés* lehetősége nem egy nyilvánvaló „objektív tény”, hanem felismerést és egyezkedést igénylő folyamat során rajzolódik ki. Doug

* Témavezető: Heller Mária.

McAdam (1982, 1994) szerint ez a folyamat a „*kognitív felszabadulás*”, amikor egy olyan csoportban, amelyet valamilyen sérelem ért, kialakul a külső lehetőségek és kényszerek reprezentációja, és elterjed az az értelmezés, hogy közösen képesek változtatni a helyzeten. Ez a pillanat általában olyankor következik be, amikor egy hétköznapi esemény átértékelődik, és szimbolikus jelentőségűvé válik.¹

A nyolcvanas évek második felétől a társadalmi mozgalmak kutatásában is megfigyelhető a társadalomtudományban jelentkező nyelvészeti-kognitív előretörés hatása. A szervezeti és a strukturális dimenziók mellett olyan kutatási irányok kezdtek kibontakozni, melyek a mozgalmak értelmező tevékenységét, szubkultúráit és kollektív identitását helyezték középpontba. A következő évtizedekben olyan, korábban elhanyagolt kutatási területek is virágzásnak indultak, mint a diskurzusok és narratívák, a szimbólumok, a mozgalmakhoz kapcsolódó önkifejezési formák (pl. a művészetek), az érzelmek és a morál (Jasper 2007). A bevezető kérdések a társadalmi mozgalmak jelentésalkotó szerepét emelik ki. Jóllehet közhelynek hat, mégis szükséges hangsúlyozni, hogy a jelentés nem eleve adott, hanem interakciók során jön létre, továbbá, hogy a kollektív cselekvés nemcsak stratégiai, hanem expresszív is egyben. Az értelmezési keretek ebben a folyamatban a mozgalom üzeneteinek – tágabb értelemben kultúrájának – hordozóiként vesznek részt, nélkülük nem érthető meg a társadalmi mozgalmak működése (uo.).

Tanulmányom célja, hogy betekintést nyújtson a mozgalomkutatás egyik fontos irányzatába, egyúttal hozzájáruljon ahhoz, hogy az értelmezési keretek vizsgálatának elméleti háttere szélesebb körben ismertté váljon. Elsőként az értelmezési keretek koncepciójának dramaturgiai változatával ismerkedünk meg, ahol a kereteket a hétköznapi interakciók értelmezést lehetővé tevő eszközeiként fogjuk fel. Ettől meg kell különböztetni a kollektív cselekvés értelmezési kereteit, amelyekkel a mozgalmi szervezetek igyekeznek mozgósítani a társadalom meghatározott szegmenseit. Attól függően, hogy miként magyaráznak egyes jelenségeket, bizonyos keretek rendkívül vonzóvá válhatnak a közönség számára. Különösen akkor, amikor a társadalmi élet nagy horderejű kérdéseire sikerül univerzális és tetszetős válaszokat adni – ennél a pontnál az ideológia és az értelmezési keret fogalma közötti hasonlóságokat és különbségeket vesszük sorra. A tanulmány végén röviden áttekintjük a főbb módszertani jellegzetességeket, majd néhány példával szemléltetjük az alkalmazási lehetőségeket.

„Mi folyik itt?” – értelmezési sémák

Gregory Bateson mintegy fél évszázada a San Franciscó-i állatkertben majmok és vidrák viselkedését tanulmányozta. Megfigyelte, hogy ugyanaz a viselkedés a körülményektől függően eltérő jelentésű. A meredt bámulás, a felhúzott felsőajak mögül kivillanó szemfogak, az üldözés, a másik fél földre szorítása lehet küzdelem vagy ártalmatlan játék. Bateson szerint ahhoz, hogy a résztvevők tudják, jelen esetben játékról és nem ellenségeskedésről van szó, egy metaüzenetnek kell kereteznie a viselkedést: „ez játék” (Tannen 1993). Erving Goffman

¹ Például 1955. december 1-jén az alabamai Montgomeryben egy afroamerikai nő, Rosa Parks nem volt hajlandó átadni az ülőhelyét a buszon egy fehér bőrű utasnak. Ezzel törvényt sértett, amiért a rendőrség letartóztatta. A fekete lakosság tiltakozásul megszervezte a buszok bojkottját, ami végül meghátrálásra késztette a busztársaságot és a városvezetést. A szegregáció elleni fellépés hatalmas lendületet adott a polgárjogi mozgalomnak.

átkulcsolásnak (*keying*) nevezi, amikor egy meghatározott jelentéssel bíró cselekvés eltérő szituációban másfajta jelentést vesz fel. De mi az az eszköz, amely segíti a fontos és a lényegtelen impulzusok elkülönítését, a jelentés kialakítását és a tapasztalatok szervezését? Az elsődleges kereteket (*primary frames*) Goffman *értelmezési sémaként* határozza meg, amelyek segítségével az egyének észlelik, azonosítják és kategorizálják a világ jelenségeit, ezek ismétlésével alakulnak ki ennek az értelemadási folyamatnak és az adott cselekvésnek a szabályai. Használatuk csak ritkán tudatos, elsősorban abban segítenek, hogy egy-egy helyzetben eldöntsük, „*mi folyik itt?*”. Ezek a forgatókönyvek a szervezettség eltérő fokán állnak, egyesek jól definiált formát öltenek (posztulátumok, szabályok), míg a többség kevésbé artikulált, mindössze megközelítést, perspektívát nyújt (Goffman 1974: 21–28). A következőkben Hank Johnston (2002: 64–66) nyomán tekintjük át az *értelmezési keretek* legfontosabb jellemzőit.

A keretek (1) *mentális modellek/kognitív struktúrák*, melyek összetevői hierarchikusan elrendezhetők, így egy általánosabb keret számos, egyre specifikusabb komponensből állhat. A mentális modell tartalmazhat (a) sémákat, elképzeléseket (pl. arról, hogy mi történik egy étteremben, vagy hogy mit jeleznek a közlekedési jelzőlámpák); magában foglalhat (b) vélekedéseket és feltevéseket, (c) normákat, értékeket, attitűdöket, (d) normatív bírálatot, (e) oksági következtetéseket (Opp 2010: 235–246).

A keretek (2) bizonyos *tartalommal rendelkeznek*, melyek a múltbéli tapasztalatokon alapulnak, vagy a szocializáció során sajátítjuk el azokat. Képzeljük el a következő jelenetet: egy ember leül egy asztal mellé, odalép hozzá egy másik, beszélnek egymással, majd az utóbbi elmegy valahová, pár perc múlva visszatér egy itallal, és leteszi az asztalra. Nem szükséges egyéb magyarázatot adnunk, azonosítottuk a helyzetet, amit az imént elképzeltünk „vendéglő” keretnek nevezhetjük. A társadalmi mozgalmak esetében bizonyos tartalmakat például igazságtalanságkeretként, identitáskeretként vagy környezetkeretként jellemezznek a kutatók.

A keretek (3) *egyidejűleg individuális és szociális jelenségek*. Kognitív sémaként egyének a hordozói, ugyanakkor elengedhetetlenek a kollektív cselekvés szempontjából, amennyiben közösen birtokolt, a résztvevők viselkedését alakító értelmezési keretet alkotnak. Egy mozgalom által kialakított keret társas konstrukció, és nem az egyéni reprezentációk összegződése, továbbá az egyéni reprezentációk sem azonosak a mozgalom értelmezési kereteivel.

A keretek (4) *egyszerre rögzített kognitív struktúrák és emergens kognitív folyamatok*. Ennek az állításnak fontos módszertani következményei vannak. Ha a strukturális és tartalmi vonatkozás kerül előtérbe (*frame*), akkor a résztvevők és/vagy a vezetők interpretatív repertoárjáról készül egy pillanatfelvétel. Ezzel szemben a mozgalomfejlődés dinamikájához jobban illeszkedik, ha a keretezés folyamatára (*framing*),² a keretek összehangolására koncentrálnak a kutatók.

Az értelmezési keretek elemzése (5) *szövegeken alapul*. A szöveg tágan értelmezhető, vonatkozhat írott dokumentumokra, beszélgetésekre, beszédekre, szlogenekre, dalokra, vagy éppen képi ábrázolásra és ezek kombinációira.

² Steinberg nyomán Opp (2009) megjegyzi, hogy a „keretezés” két jelenségre vonatkozik: (1) arra a kommunikációs folyamatra, amelyben a szereplők megfogalmazzák a maguk értelmezési kereteit, és (2) arra a kognitív folyamatra, amely során a kereteket alkalmazják, elfogadják vagy módosítják.

A kollektív cselekvés értelmezési keretei

Az értelmezési keretek vizsgálatával találkozhatunk a kognitív pszichológiában, a nyelvészet és a diskurzuselemzés, a kommunikáció- és médiatudomány, valamint a politológia és közpolitikai elemzések területén (Benford–Snow 2000). A társadalmi mozgalmak kutatásában mindenekelőtt David Snow és munkatársai törekedtek arra, hogy a koncepció adaptálása módszeresen és elméletileg megalapozottan történjék. Eltérően a korábbi nézetektől, melyek nem törődtek a tárgyak, események, tapasztalatok értelmezésével, hanem irracionálisnak vagy racionálisnak vélt motívumokkal kívánták megmagyarázni a kollektív cselekvést, ebben a konstruktivista perspektívában a jelentés nem automatikusan áll elő, hanem egy interaktív értelmezőfolyamat során. A mozgalmak a jelenségek értelmezését végző ágensek, melyek felismerik a társadalmi problémákat és a lehetséges megoldásokat, valamint motiválják a további cselekvést (Snow 2004, della Porta–Diani 2006). A társadalmi mozgalmak „keretbe foglalják, jelentéssel ruházzák fel a számukra fontos eseményeket, körülményeket, miközben úgy interpretálják azokat, hogy mozgósítsák a lehetséges támogatókat, megszerezzék a közönség támogatását és demobilizálják az ellenfeleket” (Snow–Benford 1988: 198). Ezt a tevékenységet a szerzők *a kollektív cselekvés értelmezési kereteinek* nevezik, megkülönböztetve őket *a hétköznapi értelmezési keretektől*.

Melyek a legfontosabb jellemzők, amelyek az előbbit elhatárolják a goffmani interpretációs sémáktól? A kollektív cselekvés keretei nemcsak interpretatív funkciót töltenek be, hanem „jelentések és vélekedések cselekvésorientált készletei, amelyek ösztönzik és legitimálják a mozgalmi szervezet aktivitását és kampányait”, ezek – William Gamsont idézve – „nem pusztán egyéni attitűdök és észlelések aggregátumai, hanem az egyeztetett közös jelentés eredményei” (Benford–Snow 2000: 614). A sémák az egyéni vélekedésekhez és elvárásokhoz kötődnek, eltérnek az interaktív keretektől, ugyanakkor kölcsönhatásba is lépnek velük, amikor a társas interakció során az értelmezési keretek egyfajta interpretatív alapot kínálnak, melyek segítik a résztvevők sémáinak összehangolását. A sémák és a kollektív cselekvés értelmezési keretei is szélesebb kulturális és politikai kontextusba ágyazottak. A cselekvésre orientáltság (*agency*) mellett hangsúlyozandó a kollektív cselekvés kereteinek jelenségeket problematizáló, az uralkodó nézeteket kihívó, vitázó (*contentious*) karaktere. Ki kell emelni, hogy a cselekvésorientáló funkció hordozója a mozgalmi szervezet és nem az egyén (Benford–Snow 2000, Snow 2004).

Mozgósítás és keretrezonancia

Miért vesz részt valaki egy mozgalomban? Bert Klandermans (2004) szerint három alapvető válasz adható a kérdésre: (1) az emberek változtatni szeretnének a körülményeken; (2) egy csoport tagjaként szeretnének cselekedni; (3) értelmet szeretnének adni a világuknak, továbbá kifejezni a nézeteiket és az érzelmeiket. Ez a három tényező alkotja a keresleti oldalt, melyhez a mozgalmak kapcsolódnak a maguk kínálatával: (1) az *instrumentalitás* arra vonatkozik, hogy a mozgalom próbál hatni a társadalmi-politikai körülményekre; (2) a mozgalmi részvétel utal az *identitás* kinyilvánítására; (3) az *ideológia* pedig az értelemkeresésre, a nézetek kifejezésére értendő. A mozgalmi részvétel nemcsak azon emberek ügye, akiket valamely pszichológiai állapot készítet cselekvésre és nem is csupán a mozgalmi szervezeté, amely cselekvésre ösztönöz, hanem ezek együttesen a mobilizáció folyamatában határozzák meg a részvételt. A mozgósítás során a mozgalmi szervezet először a konszenzus megteremtésére tö-

rekszik, támogatókat próbál megnyerni a nézetei számára (*consensus mobilization*), majd ennek bázisán szólítja részvételre a szimpatizánsokat (*action mobilization*) (Klandermans 1984).

Snow és Benford (1988) ennél tovább kívánnak menni, hogy bemutassák a mozgalom eszmei aspektusa, a mozgalmi tevékenység és a részvétel közti kölcsönhatást. Ennek érdekében szerintük a keretezés során három alapvető feladatot kell teljesíteni.³ A (1) *diagnosztizáló értelmezési keretben* azonosítani kell a problémát, valamilyen egyértelműsítő címkével ellátni, megnevezni a felelősöket és leírni a történések láncolatát. Egy eseményt vagy jelenséget azonban egyszerűbb társadalmi problémaként interpretálni, a járulékos attribúciók, racionalizációk megalkotása több energiát emészt fel és kockázatosabb. Ehhez hasonló Gamson (1995) elgondolása az *igazságtalanságkeretet* (*injustice frame*) illetően, azonban közel sem tekinthető olyan mértékben általánosnak vagy megalapozottnak.⁴ A koncepció arra az erkölcsi felháborodásra vonatkozik, amelyben kifejeződik a cselekvésre motivált egyének politikai tudatossága. Egy igazságtalannak vélt történés váltja ki, de nem válik elvont okoskodássá arról, hogy mi az igazságos, sokkal inkább egy zsigeri felismerés, konkrét szereplőkkel (gyakran nevesítve), akik egy általánosabb jelentőségű társadalmi játéktér résztvevői. Mindazonáltal egy mozgalmi szervezet diagnosztizáló keretében gyakran előfordulnak az igazságtalanságra vonatkozó összetevők, mivel mindkettő a felelősségre összpontosít (Benford–Snow 2000).

A következő alapfeladat (2) a *prognosztizáló értelmezési keret* kidolgozása, mely a korábban azonosított problémák megoldására nyújt javaslatot. Utalhat arra, hogy milyen lenne a kívánt társadalom, de ezen túlmenően konkrét stratégiákat, taktikákat és célokat is kínál. Természetesen ezek mind (ahogy az ezt megelőző és az ezt követő alapfeladat is) interaktív, diszkurzív folyamat során jönnek létre. A célokról, az eszközökről, a mozgalom „imázsáról” viták, egyezkedések folynak a mozgalmi szervezeteken belül és azok között is (lásd Benford 1993a), így nem meglepő, hogy egy nagyobb léptékű mozgalom esetében reformista, radikális, konszenzuskereső stb. frakciókat találunk (Snow–Benford 1988, Benford–Snow 2000).

A (3) *motivációs értelmezési keret* a kollektív cselekvésben való részvételre ösztönzi a támogatókat. Egyfajta szótár, amely ésszerű – egyszersmind morálisan alátámasztott – magyarázatokat szolgáltat a cselekvéshez (Snow–Benford 1988). Amíg a diagnózis az ellenfelek identitására és motivációira vonatkozóan tartalmaz feltevézéseket, addig motivációs keretezés során a mozgalom protagonistái konstruálják meg saját identitásukat és motivációikat (Hunt–Benford–Snow 1994). A cselekvésre ösztönzés funkciója kétségtelenül összhangban áll azzal, amit Gamson (1991, 1995) a kollektív cselekvés kereteinek ügyvitelére, tevékenységére (*agency frame*) vonatkozóan állít. „*Az egész világ figyel!*” – skandálják a demonstrálók, akik a kamerák előtt a történelem fontos szereplőiként próbálnak feltűnni. Témákat, ügyeket igyekeznek a nyilvánosság elé tárni. Olykor megkérdőjelezzik a készen talált hatalmi gyakorlatokat, a politika szimbolikus valóságát. Ehhez fontos elhitheteni a potenciális támogatókkal, hogy kollektív cselekvés révén megváltoztatható a helyzet. A cselekvőséghez továbbá azt is fel kell ismerni, hogy *mi* vagyunk azok, akik kikényszeríthetik a változásokat. A „mi”-re vonatkozó értelmezési keretek (*identity frame*) kidolgozása és karbantartása minden mozgalom számára alapvető fontosságú. A társadalmi

³ Az elgondolás John Wilson 1973-as, *Introduction to Social Movements* c. művének ideológiára vonatkozó állításaira épül, amely szerint az ideológiának a következő funkciókkal kell rendelkeznie: diagnózis, prognózis, felhívás és ésszerű magyarázat a közös cselekvésre (Snow–Benford 1988, Oliver–Johnston 2000).

⁴ Figyelembe véve a vallási, önszegélyező és identitásmozgalmakat, aligha tartható Gamsonnak azon állítása, miszerint minden kollektív cselekvési keret tartalmaz igazságtalanságra utaló elemet (Benford–Snow 2000).

kapcsolatokban a közösség és a részvétel értéke testesül meg, amely támogatja, kiterjeszti a személyes identitást, ezáltal a mozgalmi identitás hidat képez az egyéni és a szociokulturális szint között.

Mindezek után néhány további jellemzőre kell még röviden utalnunk, melyek szintén meghatározzák a *mozgósítás* kimenetelét. A túl szűkre szabott azonosulási lehetőségek ugyanúgy gátolhatják a mozgalom erőfeszítéseit, mint az elaprózottság, ami hiteltelenné, komolytalanná teheti a törekvéseket. Rugalmasság vagy merevség, inklúzió vagy exklúzió jellemzi a kereteket? A *rezonancia* a potenciális támogatók életvilága felől közelíti meg a mozgósítás kérdését. Képes-e a mozgalom a keretezés folyamán megütni azt a hangot, ami egybecseng a potenciális támogatók elképzeléseivel?⁵ Két egymásra ható tényezőcsoport felelős a *keretrezonancia* szintjéért: a felkínált *értelmezési keret hitelessége* és *kiemelkedő mi volta*. A hitelesség további három attribútum függvénye. A (1) *keret konzisztenciája* (*frame consistency*) arra vonatkozik, hogy mennyire esnek egybe a mozgalmi szervezet által kifejezett vélekedések, követelések és cselekvések. Előfordulhat ellentmondás a meggyőződések és a követelések, illetve a keretezés és a cselekvés között – magától értetődően ezek túl nagy mértéke hiteltelenné teheti az erőfeszítéseket. A (2) *tapasztalati hitelesség* (*empirical credibility*) az értelmezési keretek konstrukciójára és a világ eseményeire utal. Valójában nem a keretek „tényszerűségéről” vagy általános hihetőségéről van szó, hanem arról, hogy azoknak hihetőnek kell mutatkozniuk néhány jövőbeli vagy aktuális vonatkozásban, elsősorban a (jelenlegi és a potenciális) támogatók számára. Az utolsó tényező, amely a kollektív cselekvés értelmezési kereteinek hihetőségére hatással van az (3) a *keret artikulálójának hitelességére* (*credibility of the frame articulators*) vonatkozik. A keretet megfogalmazók státusza, szakértelme szintén hozzájárulhat a nagyobb rezonanciához (Snow–Benford 1988, Benford–Snow 2000).

A keretek mozgósító hatása függ a rezonancia másik komponensétől, az értelmezési keretek feltűnőségétől, amelyhez ugyancsak három tényezőt soroltak a szerzők. Mennyire vannak (1) *középpontban* a mozgalom által propagált vélekedések? Amennyiben nincsenek, úgy sokkal több energiát kell fordítani a politikai nevelésre, illetve a tudatosításra. Mekkora értékrendszert fognak át a mozgalom keretei? Néhány központi érték köré csoportosulnak, vagy inkább szétszóródnak? Milyen mértékben kapcsolódnak egymáshoz ezek a meggyőződések? A (2) *tapasztalati összemérhetőség* (*experimental commensurability*) arra a kérdésre keres feleletet: a keretek vajon egybeesnek-e a mobilizáció címzettjeinek hétköznapi, személyes tapasztalataival? Vagy esetleg túl absztraktak, és elszakadnak ezektől a tapasztalatoktól? Végül a (3) a *narratív hűség* (*narrative fidelity*) a keretek kulturális narratívákhoz (történetek, mítoszok, népi elbeszélések) kapcsolódását vizsgálja.

⁵ Geertz (2001) az ideológiákat szimbolikus rendszerként értelmezi, melyek a problematikus valóság leegyszerűsített magyarázatait kínálják, magukba sűrítik a jelenségek kognitív, nyelvi és pszichológiai vonatkozásait – a hatékony mozgósításhoz a kereteknek voltaképpen ezekkel kell együtt rezonálniuk.

A keretek hangolása

Snow és mtsai a korábbi interakcionista és strukturalista megközelítések kritikájából kiindulva⁶ a részvétel értelmének folyamatos újradefiniálására és a részvételi hajlandóság változékonyságára hívják fel a figyelmet. A mozgalmi szervezet eszközei, a kollektív értelmezési keretek nemcsak jelentésekkel látják el az eseményeket, hanem rendszerezik azokat, alapvetően befolyásolják a mobilizáció sikerét. A részvétel az egyéni érdekek, értékek és a mozgalmi szervezet kereteinek összehangoltságától is függ, amelynek aktuális típusa a mozgalommal együtt változik. Az egyének és a mozgalmi szervezet értelmezési kerete közötti kapcsolatokat illetően négy folyamatot azonosítottak (Snow et al. 1986: 467–476):

1. *Áthidalás (frame bridging)* alatt a szerzők egy meghatározott témához vagy problémához kötődő, két vagy több, eszmei téren egybehangzó, de strukturálisan különálló keret közti összekapcsolódást értik. A keretek közötti áthidalással a mozgalmi szervezet a közönség azon részének érzelmeire próbál hatni, amelynek közösek a sérelmei és az érdekeik, azonban nincs szervezeti háttérük, hogy az elégedetlenségüknek hangot adjanak és síkra szálljanak az érdekekért. Az áthidalás elsősorban az információk terjesztésén keresztül a személyes és a csoportközi hálózatok, valamint a média által képes hatást kifejteni.
2. *Amplifikáció (frame amplification)* során egy témával vagy problémával kapcsolatos értelmezési keret tisztázása és megerősítése történik. Egy-egy esemény jelentése és az egyén élethelyzete közti kapcsolat homályos, a mozgalmi részvétel gyakran függ a vonatkozó keret megerősítésétől. A kutatási tapasztalatok és a szakirodalom alapján két típusa létezik. Az *(a) értékek amplifikációja* során azoknak az alapvető értékeknek az azonosítása és eszményítése zajlik, amelyek eddig nem segítették a kollektív cselekvésben való részvételt, a tisztázás által azonban a szervezet növelheti annak az esélyét, hogy többen támogatják majd a propagált célokat. Az értékek lehetnek magatartásmódok vagy emberi léthelyzetek, melyek védelemre és támogatásra tartanak számot. A *(b) vélekedések amplifikációja* azokra a vélekedésekre, kognitív tartalmakra utal, amelyek jelenségek kapcsolatára vagy jellemzőire vonatkoznak (pl. a tőkésék kizsákmányolók, a fekete szép stb.).
3. *A keret kiterjesztésére (frame extension)* akkor kerülhet sor, ha a mozgalmi szervezet programjához köthető értékek és vélekedések hatástalanok a lehetséges támogatók körében. Ilyenkor a mozgalmi szervezet (új támogatók reményében) olyan érdekek és szempontok irányába is kiterjesztheti az aktivitását, melyek korábban a program szempontjából mellékesek voltak.
4. *A keretek átalakítására (frame transformation)* is szükséges lehet, amennyiben a mozgalmi szervezet céljai, programja és értékei érdektelenek, netán a társadalom elutasítja azokat. Ilyen esetben a mozgalomnak újra kell definiálnia a tevékenységét, illetve a problémásnak vélt helyzetet. Ennek egyik módja, amikor *(a) a transzformáció egy meghatározott területre* vonatkozik. Ez az átalakítás leginkább a mozgalom támogatóinak életvitelére, a hétköznapi élet aspektusaira vonatkozik, mint például táplálkozási és fogyasztási szokások, szabadidős tevékenységek, társadalmi kapcsolatok, társadalmi státusz és kollektív identitás.

⁶ Túlságosan a sérelmekre, azok pszichológiai megnyilvánulásaira koncentráltak és nem a sérelmek interpretálására, a sérelmeket és a cselekvést motiváló célokat, ideológiákat adottként kezelték, statikus képet alakítottak ki a részvételről, illetve túláltalánosították a részvétellel kapcsolatos folyamatokat (Snow et al. 1986: 465–467).

Mindez gyakran szükséges a mozgalomban való részvételhez és ahhoz a törekvéshez, hogy megváltoztassák az emberek bizonyos csoportjainak státuszát (pl. nők, idősek, fogyatékkal élők, börtönviseltek, etnikai kisebbségek).⁷ Ha *(b)* a *transzformáció globális*, akkor a változás sokkal nagyobb területre terjed ki, akár a világnézet egésze megváltozhat, sőt az ellentétébe fordulhat.

Az uralkodó értelmezési keret (*master frame*) és az ideológia

A kollektív cselekvés értelmezési keretei közül néhány – szemben a mozgalmi szervezetek specifikus kereteivel – meglehetősen széles területekre és értékekre terjed ki, nagyfokú általánossága miatt alkalmas rá, hogy egy tiltakozási ciklus során orientálja a különféle mozgalmi szervezeteket és az egymástól eltérő kulturális csoportokat. Ezek az *uralkodó értelmezési keretek* nemcsak a heterogén mozgalmi szektoron belüli mozgósításhoz járulnak hozzá – sőt gyakran éppen ez az innováció ad lökést egy újabb mozgalmi hullámhoz, amelyet az új tiltakozási formák és diskurzusok hordoznak –, de abban is közreműködnek, hogy a mozgalom keretei rezonáljanak a társadalom szélesebb rétegeinek kultúrájával (Snow–Benford 1992, Tarrow 1998). Utóbbira jó példa Gramsci elemzése az olasz fasiszta mozgalommal kapcsolatban, amely azért tett szert előnyre a marxista indíttatású kezdeményezésekkel szemben, mert a katolicizmus és az olasz kulturális örökség védelmezőjeként tüntette fel magát, míg a marxisták elutasították a hagyományos értékeket és a tradíciókat (Crossley 2002).

Snow és Benford (1992) Bernstein nyomán megkülönbözteti egymástól a kidolgozott és a korlátozott értelmezési kereteket. A '60-as évek fekete mozgalmaihoz kötődő polgárjogi keret volt a vizsgáltak közül a legkidolgozottabb, egyben a legáltalánosabb és leginkluzívabb, éppen ezért más mozgalmak (feministák, környezetvédők, fogyatékkal élők stb.) számára is alkalmazhatóvá vált. Egy másik példa ugyancsak arra világít rá, hogy a szerzők a domináns keretet úgy gondolják el, mint egy eszköztárat, melynek használatával a különféle kereteket artikuláló irányzatok beágyazódhatnak egy szélesebb áramlatba. Az '50-es és '60-as évek chilei baloldali mozgalma szűken a munkásosztály kérdéseivel foglalkozott, melyekbe nem fértek bele a feminizmus szempontjai. Erre csak akkor nyílt lehetőség, amikor évtizedekkel később megjelent egy jóval szélesebb körű „demokráciakeret”, amely helyt adott a különböző specifikus keretek számára (Snow 2004).

Oliver és Johnston (2000) ettől eltérően értelmezik a domináns keretek koncepcióját. Szerintük léteznek másfajta keretek, amelyek ugyanolyan általánosak és képesek szervezni a kollektív cselekvés konkrét tartalmát, mégsem kapcsolódnak a mozgalmak csoportosításához. Ilyennek vélik az igazságtalanságkeretet (Gamson), a mozgósítókeretet (Ryan) vagy az oppozíciós kereteket (Coy–Woehrle). Az ő olvasatukban Snow és Benford elgondolása az ideológia funkcióival ruházza fel a domináns értelmezési kereteket, és a két fogalmat felcserélve használja. Az ideológiák betölthetik ugyan a keretek funkcióit, szerintük mégis jobb különválasztani a kettőt, a domináns keretből ugyanis hiányzik a gondosan kidolgozott társadalomelmélet és a hozzájuk kötődő norma- és értékrendszer. Eszerint a „jogi keret” egy szemszög, ahonnan megközelítenek egy problémát (pl.

⁷ Ezt a típust Snow és munkatársai (1986: 475) Stokley Carmichael és Charles V. Hamilton *Black Power* című könyvéből vett idézettel illusztrálják: „...először is újra kell definiálnunk önmagunkat. Alapvető szükségletünk, hogy visszaköveteljük a történelmünket és az identitásunkat.”

a női esélyegyenlőség problémáját), de ez nem jelenti azt, hogy annak egy ideológiában kellene végződnie (pl. a feminizmusban). Ez a megoldás visszatérést jelent az értelmezési keretek eredeti koncepciójához, vagyis olyan sémákként felfognunk őket, amelyeket eltérő ideológiai irányzatok is alkalmazhatnak. Példaként Johnston és Aarelaid kutatását említik az észti nemzeti identitással kapcsolatban, amely során azt állapították meg, hogy a „tisztá észti nemzetiség” mint domináns keret a két világháború közti függetlenség idején rögzült a politikai ideológiáktól függetlenül. A keret legfőbb jellemzőit különböző értelmiségi csoportok formálták, így az a rendszerváltás után valamennyi ideológiai irányzat számára alkalmazhatóvá vált.

Snow és Benford (2000) visszaautasítják, hogy szinonimaként használnák a két fogalmat. Az uralkodó értelmezési keretek kevésbé konkrétak a kollektív cselekvés értelmezési kereteihez képest, viszont célzottabbak és rugalmasabbak az ideológiáknál. De mit értsünk *ideológia* alatt? Közkeletű megfogalmazásban az ideológia „olyan vélekedések készlete, amellyel igazolnak vagy kétségbe vonnak egy adott társadalmi-politikai rendet, továbbá értelmezik a politika világát” (Zald 1996: 262). A hasonló megfogalmazásokból az olvasható ki, hogy az ideológia viszonylag *stabil* és *tartós* értékekre, vélekedésekre és célokra vonatkozik egy társadalmi cselekvővel összefüggésben azért, hogy ésszerű magyarázatot nyújtson a társadalmi rend védelmére vagy azzal szemben (Snow 2004). Turner és Killian szerint az ideológia *előkészíti* az egyén számára a jelenségek értelmezését, továbbá – akárcsak Wilson – úgy vélik, *leegyszerűsített perspektívát kínál* a megfigyelőnek. Oliver és Johnston (2000) épp a fogalom kollektív jellegét domborítja ki azzal a meghatározással, hogy *az ideológia egy társadalomra vonatkozó elméletet köt össze értékek és normák csoportjával, melyek közösen egy összefüggő rendszert alkotnak*. Az értékek teszik elevenné, átélhetővé az elméletet, ezáltal az egyéni sérelmek lefordíthatók kollektív sérelmekre. Az ideológiákat általában körülhatárolható (értelmiségi) csoportok hozzák létre, de ennél fontosabb, hogy a terminus a vélekedések rendszerére és tartalmára hívja fel a figyelmet, melyek elvonatkozathatók az egyéni kognitív folyamatoktól – szemben az értelmezési keretekkel.

A szociális konstruktivizmus szemszögéből máshogy tűnik fel a kérdés, amely az ideológia és az értelmezési keretek viszonyát megvilágíthatná. Empirikus kutatások sora állítja, hogy (1) az ideológiák koherensnek vélt alkotóelemei – az értékek és vélekedések – között meglehetősen sok ellentmondás található. Az ideológiákat alkotó eszméket és jelentések hálózatát nem kezelhetjük adottként, mintha ezek közvetlenül néhány szövegből vagy kulturális narratívából származnának. Célszerűbb, ha *az ideológiát olyan változó jelenségként fogjuk fel, amelyben a lazán és a szorosan összekapcsolódó értékek és vélekedések egy kontinuum két végpontját képezik, így az ideológiák egyszerre kulturális erőforrások* (vö. Geertz 2001) *és korlátok a keretezés számára*. (2) Az ideológia mechanikus értelmezése figyelmen kívül hagyja azt a diszkurzív folyamatot, amelyben a társadalmi szereplők között a jelenségek értelmezése történik. Az ideológiákat gyakran meg kell „javítani”. Ezek az eljárások viszont ritkán konfliktusmentesek, ilyenkor az egymásnak feszülő csoportok belső küzdelme különféle variánsokat hozhat létre. (3) A hétköznapi élet nyilvánvalóan számos olyan új jelenséggel szolgál az ideológia számára, amelyeket be kell vezetni a releváns témák sorába. Az értelmező eljárások segítik az ideológia újraértelmezését. Az utolsó jellegzetesség arra vonatkozik, hogy (4) az értelmezési keretek létrehozása – az ideológiával szemben – empirikusan megfigyelhető tevékenység. Ez annak köszönhető, hogy sem a keretek, sem a keretezés folyamata nem pusztán mentális jelenségek, hanem olyan csoportalapú társadalmi interakciókban gyökereznek, amelyek vizsgálhatók a szociológia eszközeivel (Snow 2004, Snow–Benford 2000, Snow–Byrd 2007).

Az értelmezési keretek elemzése

A keretelemzés ismertetését az értelmezési keretek lokalizálásával kapcsolatos konzekvenciákkal kezdjük. Oliver és Johnston (2000) individuális kognitív struktúráként határozza meg az értelmezési keretet, amely szervezi és irányítja az egyéni tapasztalatok értelmezését. A résztvevők által megosztott keretek egyszersmind kanalizálják is az egyének cselekvéseit a kollektív cselekvés során. Ez a sűrítmény elkülöníthető a résztvevők interakciójától, és egyfajta kimerevített képkockaként lehetővé teszi, hogy a kutatók különböző időpontokban összehasonlítsák őket, illetve az így összegyűjtött kognitív elemek közti összefüggések grafikusán is ábrázolják. A szerzők hangsúlyozzák, hogy különbséget kell tennünk a pillanatfelvételekből összeállított szerkezet (*structure of cognitive frames*) és a keretezés (*framing processes*) között, amely során az egyének a mindennapi valóságot értelmezik.

Snow és Benford (2000) ellenben azt állítják, hogy a keretek *részben* kognitív entitások, de esszenciálisan a társas interakciókhoz tartoznak, dialogikus jelenségek – vagy Bahtyin szavaival: a lényegük „nem bennünk, hanem közöttünk” található. Szerintük vitapartnereik pont ezt az interaktív és küzdelmes jellegüket kendőzik el. Az értelmezési kereteket természetesen ettől még lehet interpretációs sémaként operacionalizálni – véli Snow (2004) –, azonban a mozgalmi kereteknek csoportok a megalkotói, a mozgalomhoz kötődő szövegek, felvételek, plakátok a hordozói, és nem csupán az egyének fejében léteznek.

Az értelmezési keretek kutatása az egyének és a mozgalmi szervezet, illetve szervezetek viszonylatában zajló értelmező tevékenység elemzésére vállalkozik. Az egyik megközelítés a résztvevők kognitív struktúrája felől közelít, a másik pedig a mozgalom kisebb egységein belüli, illetve azok közötti jelentéskonstruáló folyamatok megragadására összpontosít. A gyakorlatban azonban nem szükségszerű, hogy ezek a kutatási ösvények kioltás egymást, hiszen eltérőek az erősségeik, továbbá számos közös vonásuk van. A keretező tevékenység általában a beszélt vagy az írott nyelv közvetítésével megy végbe, ez a folyamat és maguk az értelmezési keretek is az írott szöveg és a beszélt nyelv által elérhetők a kutatók számára, a keretezés folyamatának és a keretek tartalmának igazolása azokon a bizonyítékokon alapul, amelyek az emberek szavaiban és tetteiben öltönek testet (Johnston 2002: 66).

Johnston (1995) az általa javasolt megközelítést mikro-diskurzuselemzésnek (*micro-discourse analysis*) nevezi, szerinte a diskurzusok és a keretek elválaszthatatlanok egymástól, és az intenzív diszkurzív elemzés az, amellyel a mozgalmak résztvevőinek mentális struktúrája a legjobban rekonstruálható – alulról felfelé, a szövegtől a keretig. Ennek érdekében kevés, viszont a mozgalom számára nagyon jelentős szöveget kell elemezni (ezt a módszer munkaigényessége is indokolja). A tartalomelemzés során az a cél, hogy megismerjük a kollektív cselekvés kereteinek szerveződését, mégpedig a vizsgált szöveg elbeszélőjének vagy leírójának (aki lehet vezető, aktivista, szimpatizáns stb.) szemüvegén keresztül. Hogyan értelmezi a jelenségeket és a köztük lévő összefüggéseket? Ehhez a megértéshez a szöveget holisztikus egészként fogjuk fel, amelyben a részletek egymást magyarázzák, gyakran szükségünk van külső információkra is, hogy megismerjük a beszédhelyzetet vagy azokat a társadalmi szerepeket, amelyek befolyásolják a tartalom értékelését, a pragmatikai szándékokat és a kontextus markereit. Ezek segítenek minket a szó szerinti szöveg „kiterjesztésében”. Korábban már szerepelt, hogy a keretek olyan hierarchikus kognitív struktúrák, amelyek a cselekvés számára mintázzák egy helyzet meghatározását. Egy ilyen hierarchikusan elrendezett séma grafikusán is képes ábrázolni az egyes elemek fontosságát és kapcsolatát, a keret kidolgozottságát.

Johnston eljárásával szemben a legtöbb kutatás inkább a mezoszintre fókuszál, és sokkal kevésbé támaszkodik a kognitív pszichológia, illetve a nyelvészet eredményeire. Így tesznek Snow és mtsai (1986) is, amikor a mozgalmak belső és külső keretezési folyamatait elemzik. Kutatási módszereik meglehetősen szerteágazóak, az etnográfiai adatgyűjtéstől, a mélyinterjún keresztül egészen a kérdőíves adatfelvételig sokféle technikát alkalmaznak.⁸ Az ilyesfajta szociológiai megközelítésű vizsgálatok leginkább a kollektív cselekvés értelmezési kereteinek mozgósító hatását és tartalmát vizsgálják a mozgalomfejlődés különböző szakaszaiban. Ha az értelmezési kereteket függő változónak tekintjük, akkor azokra a stratégiákra vagyunk kíváncsiak, amelyekkel a mozgalmak az adott (politikai, ideológiai) kontextushoz igazítják a keretezés folyamatát. Ha a keretek a független változók, akkor a kiváltott rezonancia, a mozgósítás sikere, esetleg a politikai hatás a kérdés (Lindekilde 2014). A következőkben mindkét esetre láthatunk példát.

David Snow és Scott Byrd (2007) kutatása a politikai és vallási eszmék keretezésre gyakorolt hatását szemlélteti. A kutatók az iszlám terrorista mozgalmak mozgósító eszméit a bemutatott keretező eljárások segítségével vizsgálták (1. táblázat). Megállapították, hogy amiről gyakran statikus ideológiaként beszélnek, az valójában közel sem olyan egységes, mint azt az „iszlám ideológia” kifejezés sejteti, hanem rugalmas, változékony természetű, amelyet annak köszönhet, hogy diszkurzív tevékenység eredményeként jön létre és alakul át folyamatosan.

1. táblázat: Példák a három alapvető keretezési feladatra

Diagnosztizáló keret	Prognosztizáló keret	Motivációs keret
<i>Feladat:</i> a probléma és a felelősök azonosítása, a történések láncolatának leírása	<i>Feladat:</i> javaslat a probléma megoldására, stratégiák, taktikák és célok megjelölése	<i>Feladat:</i> részvételre ösztönzés, érvek a kollektív cselekvés mellett
<i>Példa:</i> az al-Kaida a nyugatorientált eliteket és a „kereszteseket” vádolja, akik minden rossznak az okai a muszlim társadalmakban	<i>Példa:</i> dzsihádb a „keresztes szövetség” ellen	<i>Példa:</i> a dzsihádbban való részvétel minden muszlim számára vallási kötelesség

Forrás: Lindekilde (2014: 207).

Ugyanez a következtetés fogalmazható meg Robert Benford (1993a) tanulmányával kapcsolatosan, amelyben a békemozgalom szervezetei között kialakult vitákat elemezte. A valóság értelmezésére és a szükséges cselekvésre vonatkozóan Benford a disputák három típusát azonosította: diagnosztikus, prognosztikus és a keretrezonanciára vonatkozó viták. Ezekben a vitákban a felek radikális, liberális és mérsékelt állásfoglalása nem kizárólag a keretezés tartalmát érintő nézetkülönbségekre utal, hanem egyúttal azt is jelenti, hogy amikor egy mozgalom vonatkozásában kollektív identitásról van szó, akkor feltételeznünk kell, hogy a tágabb kategória több szervezeti identitást ölel fel (vö. Jasper 1997: 85–90). Egy kapcsolódó írásában a szerző azt állítja, hogy a mozgalmi részvételre ösztönző magyarázatok készlete (*vocabularies of motive*) általában a részvétel közben vagy azt követően alakul ki – és nem azt megelőzően, mint ahogy az erőforrás-mobilizációs elmélet hívei gondolják

⁸ A kvalitatív és kvantitatív technikák alkalmazásáról lásd Johnston (2002: 69–88) munkáját.

(Benford 1993b). Vagyis a keretezés egésze, a motiváló érvkészlet kialakulása interaktív értelmezési folyamat, amely történelmi és társadalmi kontextusba ágyazott (vö. Mills 1940).

Ez a felismerés köszön vissza abban a nemzetközi vizsgálatban (Caiani–della Porta–Wagemann 2012), amely szélsőjobboldali mozgalmak tevékenységét veti össze, egyebek mellett a keretelemzés technikájával. A három ország különbözik egymástól a tekintetben, hogy milyen lehetőségstruktúra adott a mozgalmak számára. Az Egyesült Államokban a szólásszabadság védelme olyan prioritás, amely viszonylag nagy mozgásteret biztosít a szélsőséges eszmék hirdetőinek, ugyanakkor a törvényhozás zárt előttük. Olaszországban a helyzet fordított, egyes parlamenti pártok nyilvánvaló szélsőjobboldali kapcsolatokat tartanak fenn, viszont bizonyos nézetek hangoztatása törvényt sért. Politikai és diszkurzív értelemben Németország a leginkább zárt. A zártság/nyitottság hatása megjelenik a keretek tartalmában is, melyek sokféle témakörre vonatkoznak (pl. mozgalmi identitás, globalizáció). A keretek összekapcsolódnak egymással, olykor aktualizálják vagy átalakítják a régi nézeteket. A modernizáció és globalizációellenesség a konzervatív értékek védelmének hangoztatásával párosul, a rasszok hierarchiáját felváltja a „civilizációk összecsapása”. Az Egyesült Államokban inkább „rasszista populizmusról” beszélhetünk, Németországban az etnonacionalista komponens az uralkodó, míg Olaszországban az elitek korruptségének keretezése és a bevándorlóellenesség kelt rezonanciát.

Magyar vonatkozásban a Zengő mozgalom értelmezési kereteinek vizsgálata mondható a legtermékenyebbnek. A kutatások szerint a mozgalom sikeréhez hozzájárult a keretrezonancia hatékonysága, mivel ki tudta aknázni a politikai kultúra és a közbeszéd jellegzetességeit. A Zengőre tervezett radarállomás ügyét a kormány szűk szakpolitikai megközelítésben kívánta eldönteni (honvédelem), a civil szervezetek azonban számos olyan szempontot sorakoztattak fel (környezetvédelem, állampolgári jogok), amelyek kiszélesítették a diszkurzív mezőt. A napilapok tematikájában viszont a vita pártpolitikai színezetben bontakozott ki, aminek köszönhetően nagyobb közönséghez jutott el a konfliktus híre, ugyanakkor ezáltal némiképp be is skatulyázódtak a szembenálló felek.⁹ A mozgalmat alkotó szervezetek sokszínűsége elősegítette az értelmezési keretek összekapcsolódását (ökopolitikai értelmezési keret), ezzel új lökést adott a zöld mozgalomnak (Mikecz 2007, Scheiring 2008).

Konklúzió: a keretek funkciója a társadalmi mozgalmak működésében

Tanulmányom célja az volt, hogy áttekintő jelleggel bemutassam azt az elméleti vázat, amelyre a társadalmi mozgalmak értelmezési kereteinek vizsgálata épül. A következőkben a keretelemzés néhány problémájára, illetve a koncepció legfontosabb alkalmazási területeire szeretnék röviden kitérni.

Benford (1997) szerint a legtöbb kutatás a koncepció specifikus alkalmazására koncentrált, miközben a rendszerezett empirikus tanulmányok háttérbe szorultak. A mozgalmak kutatása különösképp esettanulmányokra támaszkodik, ezért szükség lenne az esetek összehasonlítására. Az esettanulmányok ugyan szemléletesen bemu-

⁹ Itt egy eddig nem tárgyalt problémával szembesülünk: hogyan juttathatja el a mozgalmi szervezet – minél kevesebb torzítással – az üzenetét a potenciális támogatókhoz? A kérdés a mozgalmak és a média viszonyához vezet el bennünket, ami nem tárgya ennek a tanulmánynak. Megjegyzendő azonban, hogy az új közösségi média lehetőségei a mozgalomkutatás számára is új terepet jelentenek (vö. della Porta 2014).

tatják a mozgalmak dinamikáját, ám a kollektív cselekvés értelmezési kereteinek mozgósító hatását nem sikerült meggyőzően demonstrálni. Ez részben az elemzési módszerek kidolgozatlanságára vezethető vissza, részben pedig arra, hogy a kutatások az általános keretek helyett (pl. igazságtalanság, igazságosság, opposíció, jogok stb.) inkább a specifikus keretek azonosítására törekedtek (pl. Kelet–Nyugat-konfliktus, környezeti igazságosság, agrár-fundamentalizmus stb.), és ezzel a burjánzással leértékelődött a fogalom. Az eredeti elképzelésekkel szemben megfigyelhető, hogy egyes kutatók „dologiasítják” a kereteket (*frames*) ahelyett, hogy dinamikus folyamatként (*framing*) szemlélnék azokat.¹⁰ Ezzel összefüggésben az olyan leírásokban, amelyek „az X mozgalom Y kereteiről” szólnak, az is elfelejtődik, hogy ezek a keretek emberek cselekvései során jönnek létre és változnak meg. Nem kizárólag a keretelemzésre vonatkozik, hanem a mozgalmakutatás csaknem egészére, hogy elhanyagolja az érzelmek szerepét, amikor szűken a kognitív tartalmakkal foglalkozik.

Az érzelmek a mozgalmi kultúra nagyon fontos oldalát képezik, egyszerre kollektívek és individuálisak. Ilyen kollektív érzelmek például az igazságtalanság érzéséből feltörő felháborodás, amely képes a tömegek mozgósítására (de említhetnénk a gyátszt, a félelmet és az eufóriát is). Ezek az érzelmi-morális reakciók kulturálisan meghatározottak, társas interakciókban alakulnak ki, segítik a kollektív identitáshoz való kapcsolódást és a szolidaritási kötelek kialakulását (Goodwin–Jasper–Polletta 2000). A kollektív identitás kialakítása minden társadalmi mozgalom részéről komoly erőfeszítést igényel. Ez a folyamat a személyes identitás kiterjesztése által megy végbe úgy, hogy a kollektív identitás az önmeghatározás részévé válik (Gamson 1991). A kollektív cselekvés és a kollektív identitás kölcsönösen feltételezik egymást. Egymásra hatásukban kapcsolódik össze a keretezés és a kollektív identitás, melyet a tudatos azonosulás, másoktól való elhatárolódás, elköteleződés, szolidaritás és részvétel mentén jellemezhetünk (Hunt–Benford 2004).

A kollektív cselekvés nem származtatható közvetlenül a strukturális feltételekből, értékekből vagy vélekedésekből, és nem is stratégiai cselekvés, hanem egy interaktív folyamat, amelyben a szereplők diskurzusa alakítja a célok és az eszközök, valamint a cselekvési terület viszonyát (Melucci 1996, Tarrow 1998). Vagyis a politikai lehetőségstruktúrában történő, mozgalmi aktivitást serkentő változások a keretezés során tesznek szert jelentésre, ezáltal a mozgalmak interpretációs tevékenysége is visszahat a struktúrára (a lehetőség mibenlétéről azonban először a mozgalmakon belül kell megküzdeniük a feleknek). A keretezési eljárásokat a mozgalmi szervezet egyidejűleg felhasználja a saját működésének, illetve a stratégiájának kidolgozására, valamint a környezetével való kommunikálásra (Gamson–Meyer 1996).

A diskurzusok elemzésére számos eljárás fejlődött ki. Mikor érdemes az értelmezési keretek bemutatott technikájához folyamodni? Kiváltképp akkor, ha a kutatási kérdésünk jól körülhatárolható cselekvők mozgósító stratégiáira vonatkozik, illetve a mozgalomkutatás elméleteihez jól illeszkedő módszertani megoldásokat keresünk. Akkor is hasznos lehet a keretelemzés, ha nagyobb számú esetet szeretnénk vizsgálni (ilyenkor a tartalomelemzésnél megszokott kódjegyzék megkönnyíti a munkát), és reprezentatív mintára van szükségünk. A keretelemzés alkalmas arra, hogy a kibocsátók üzeneteit egymással összehasonlítható kategóriák (pl. eltérő diagnózisok) szerint bontsa alkotóelmeire, így általa rekonstruálható egy konkrét társadalmi vita (pl. a tandíj bevezetése, állami földbérleti pályázatok) lefolyása, ahol a szereplők tudatos törekvése, hogy maguk mellé állítsák a közönség leg-

¹⁰ Steinberg (2004) ugyancsak a dialogikus felfogás fontosságát hangsúlyozza, azonban szerinte az értelmezési keretek elmélete nem felel meg ennek a kívánalomnak, helyette a diszkurzív mező elemzését javasolja.

alább egy részét. Ha egy szélesebb spektrumú társadalmi diskurzus (pl. a nemzetpolitika változása korszakokon keresztül, az értelmiség önmeghatározó diskurzusa) formálódását szeretnénk nyomon követni, amelyben arra is kíváncsiak vagyunk, hogy milyen előfeltevések (pl. etnocentrizmus, meritokrácia) szövik át az álláspontokat, netán nyelvészeti szempontokat is szeretnénk vizsgálni, érdemesebb a diskurzuselemzés valamelyik változatát vagy több megközelítés keverékét alkalmazni (Lindekilde 2014).

Irodalom

- Benford, R. D. (1993a): Frame Disputes within the Nuclear Disarmament Movement. *Social Forces*, 71, (3), 677–701.
- Benford, R. D. (1993b): “You Could Be the Hundredth Monkey”: Collective Action Frames and Vocabularies of Motive Within the Nuclear Disarmament Movement. *The Sociological Quarterly*, 34 (2), 195–216.
- Benford, R. D. (1997): An Insider’s Critique of the Social Movement Framing Perspective. *Sociological Inquiry*, 67 (4), 409–430.
- Benford, R. D. – Snow, D. A. (2000): Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 11–39. <http://repi.ulb.ac.be/sites/default/files/Contenu/Cours/m-s-texte-11.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 03. 19.)
- Caiani, M. – della Porta, D. – Wagemann, C. (2012): *Mobilizing on the Extreme Right. Germany, Italy, and the United States*. Oxford: Oxford University Press.
- Crossley, N. (2002): *Making Sense of Social Movements*. Buckingham–Philadelphia: Open University Press.
- della Porta (ed.) (2014): *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford: Oxford University Press.
- della Porta, D. – Diani, M. (2006): *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Gamson, W. A. (1991): Commitment and Agency in Social Movements. *Sociological Forum*, 6 (1), 27–50.
- Gamson, W. A. (1995): Constructing Social Process. In Johnston, H. – Klandermans, B. (eds.): *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 85–106.
- Gamson, W. A. – Meyer, D. S. (1996): Framing Political Opportunity. In McAdam, D. – McCarthy, J. D. – Zald, M. N. (eds.): *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York: Cambridge University Press, 275–290.
- Geertz, C. (2001): Az ideológia mint kulturális rendszer. In Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest: Osiris, 26–71.
- Goodwin, J. – Jasper, J. – Polletta, F. (2001): Why Emotions Matter. In Goodwin, J. – Jasper, J. – Polletta, F. (eds.): *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. Chicago: University of Chicago Press, 1–24.
- Goffman, E. (1974): *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge: Harvard University Press. (Részletek magyarul: Goffman, E. [1980] *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat.)

- Hunt, S. A. – Benford, R. D. – Snow, D. A. (1994): Identity Fields: Framing Processes and Social Construction of Movement Identities. In Laraña, E. – Johnston, H. – Gusfield, J. R. (eds.): *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia: Temple University Press, 185–208.
- Hunt, S. A. – Benford, R. D. (2004): Collective Identity, Solidarity, and Commitment. In Snow, D. A. – Soule, S. A. – Kriesi H. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 433–457.
- Jasper, J. M. (1997): *The Art of Moral Protest. Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*. Chicago–London: University of Chicago Press.
- Jasper, J. M. (2007): Cultural Approaches in the Sociology of Social Movements. In Klandermans, B. – Roggeband, C. (eds.): *Handbook of Social Movements Across Disciplines*. New York: Springer Publisher, 59–110.
- Johnston, H. (1995): A Methodology for Frame Analysis: From Discourse to Cognitive Schemata. In Johnston, H. – Klandermans, B. (eds.): *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minneapolis Press, 217–246.
- Johnston, H. (2002): Verification and Proof in Frame and Discourse Analysis. In Klandermans, B. – Staggenborg, S. (eds.): *Methods of Social Movement Research*. Minneapolis–London: University of Minneapolis, 62–91.
- Klandermans, B. (1984): Mobilization and Participation: Social-psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. *American Sociological Review*, 49, 583–600.
- Klandermans, B. (2004): The Demand and Supply of Participation: Social-Psychological Correlates of Participation in Social Movements. In Snow, D. A. – Soule, S. A. – Kriesi H. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 360–379.
- Lindekilde, L. (2014): Discourse and Frame Analysis. In della Porta (ed.): *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford: Oxford University Press, 195–227.
- McAdam, D. (1982): *Political Process and the Development of Black Insurgency 1930–1970*. Chicago–London: University of Chicago Press.
- McAdam, D. (1994): Culture and Social Movements. In Laraña, E. – Johnston, H. – Gusfield, J. R. (eds.): *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia: Temple University Press, 36–57.
- Melucci, A. (1996): *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikecz D. (2007): Zengő-konfliktus a napisajtóban. *Médiakutató*, 8, (2), 37–45. http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_02_nyar/03_zengo_konfliktus (utolsó letöltés: 2015. 03. 19.)
- Mills, C. W. (1940): Situated Actions and the Vocabularies of Motive. *American Sociological Review*, 5, 904–913. <https://unlvsymbolicinteraction.files.wordpress.com/2011/09/mills-situated-actions-and-vocabularies-of-motive1.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 03. 19.)
- Oliver, P. A. – Johnston, H. (2000): What a Good Idea!: Frames and Ideology in Social Movement Research. *Mobilization*, 5, 50–65. <http://www.ssc.wisc.edu/~oliver/PROTESTS/ArticleCopies/Frames.2.29.00.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 03. 19.)
- Opp, K. D. (2009): *Theories of Political Protest and Social Movements. A Multidisciplinary Introduction, Critique, and Synthesis*. London–New York: Routledge.

- Scheiring G. (2008): A környezetvédelem repolitizálódása. *Szociológiai Szemle*, 2, 111–130. http://www.szociologia.hu/dynamic/SzocSzemle_2008_2_111_130_ScheiringG.pdf (utolsó letöltés: 2015. 03. 19.)
- Snow, D. A. (2004): Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields. In Snow, D. A. – Soule, S. A. – Kriesi H. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 380–412.
- Snow, D. A. – Benford, R. D. (1988): Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization. *International Social Movement Research*, 1, 197–219.
- Snow, D. A. – Benford, R. D. (1992): Master Frames and Cycles of Protest. In Morris, A. D. – Mueller, C. M. (eds.): *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven: Yale University Press, 133–155.
- Snow, D. A. – Benford, R. D. (2000): Clarifying the Relationship between Framing and Ideology. Comment on Oliver and Johnston. *Mobilization: An International Quarterly*, 5 (1), 55–60.
- Snow, D. A. – Byrd, S. C. (2007): Ideology, Framing Processes, and Islamic Terrorist Movements. *Mobilization: An International Quarterly*, 12 (1), 119–136.
- Snow, D. A. – Rochford, E. B. – Worden, S. K. – Benford, R. D. (1986): Frame Alignment Processes, Micro-mobilization and Movement Participation. *American Sociological Review*, 51, 464–481. <http://www.uni-leipzig.de/~sozio/mitarbeiter/m29/content/dokumente/595/SnowFrame1986.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 03. 19.)
- Steinberg, M. (2002): Toward a More Dialogic Analysis of Social Movement Culture. In Meyer, D. S. – Whittier, N. – Robnett, B. (eds.): *Social Movements: Identity, Culture, and the State*. New York: Oxford University Press, 208–225.
- Tarrow, S. (1998): *Power in Movement. Social Movement and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tannen, D. (1993): *Framing in Discourse*. New York: Oxford University Press.
- Zald, M. N. (1996): Culture, Ideology, and Strategic Framing. In McAdam, D. – McCarthy, J. D. – Zald, M. N. (eds.): *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York: Cambridge University Press, 261–274.